

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ПОЛІТОЛОГІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
Кафедра соціології

ДИПЛОМНА РАБОТА
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»
на тему: «Корупція як соціальний феномен»
«Corruption as a social phenomenon»

Виконала: студентка денної форми навчання
спеціальності 054 Соціологія
Дегтярьова Анна Олександрівна
Керівник к.соц.н., доц. Кривошея Т.І _____

Рецензент к.соц.н., доц. Романенко С.В.

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№ 3 від 29.11.2018 р.

Захищено на засіданні ЕК № 1
протокол № від .12.2018 р.
Оцінка _____ / _____ / _____

(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувач кафедри
_____ Онищук В.М.
підпис)

Голова ЕК
_____ Каменська Т.Г.
підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ КОРУПЦІЇ.....	7
1.1 Корупція як суспільно-економічне явище.....	7
1.2 Економічні особливості корупції.....	20
Висновки до першого розділу.....	32
РОЗДІЛ II. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ КОРУПЦІЇ.....	34
2.1 Формування культури довіри як системного елементу протидії корупції.....	34
2.2 Теоретико-методологічний інструментарій дослідження корупції.....	42
2.3 Відношення населення до корупції в органах влади / за результатами опитування у м. Одеса.....	50
Висновки до другого розділу.....	58
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	62

ВСТУП

Актуальність. Корупція є широко поширеною проблемою в Україні. У 2016 році в Індексі сприйняття корупції міжнародної організації Transparency International Україна зайняла 131-ше місце зі 176 країн, що досліджувалися (поряд з Росією і Казахстаном [31]. Ще в 2007 році Україна займала 118-те місце (зі 179 країн, що досліджувалися протягом року) [24].

На думку багатьох міжнародних та українських експертів корупція є сьогодні в Україні найважливішою проблемою, більш того, *головною загрозою нормального розвитку суспільства*. В умовах тотальної корумпованості всіх галузей влади на всіх рівнях принципово неможливо вирішити жодної соціальної, економічної, політичної проблеми. Негативні наслідки, породжувані цим явищем, не тільки перешкоджають прогресивному, поступальному розвитку суспільства, але й являють серйозну загрозу інтересам національної безпеки країни.

Отже, корупція здатна до постійної мімікрії та самовідтворення. Також *актуалізація дослідницького інтересу* щодо феномену корупції з урахуванням суто *соціологічної оптики* аналізу передбачає зосередження уваги на соціальних наслідках корупційних проявів, адже вони призводять до істотного розходження між оголошеними і реальними цінностями, що формує на макрорівні соціуму «подвійний стандарт» моралі і поведінки, а на рівні макроструктур феномен «інституціональної двоїстості». Як наслідок – відбувається девальвація і руйнування цивілізованих соціальних регуляторів поведінки людей: норм моралі, права, релігії, суспільної думки ті наслідки, які Е. Дюркгейм називав «ціннісною аномією». У загальному вигляді настає такий стан суспільства, в якому помітна частина його членів, знаючи про існування зобов'язуючих їх норм, ставиться до них негативно або байдуже. *Корупція дискредитує право як основний інструмент регулювання життя держави і суспільства і державу як основний суспільний інститут*. Через це знижується патріотизм громадян і з'являється відчуження від загальних

проблем, що призводить до втрати соціальної солідарності, через що індивідуалістичні цілі і бажання збагачення витісняють суспільно значущі цінності. Отже, корупція розглядається в Україні та за її межами як одна з основних перешкод, що гальмує економічний та соціальний розвиток поширеність цього явища підтверджується даними міжнародної організації «Transparency International», яка в 2011 році оцінила наявність корупції в країні у 2,2 бали з десяти (де 10-повна відсутність корупції), слід зазначити, що з 2010 року, коли рейтинг України був 2,6 бали, вона кожен рік падає в рейтингу. На Україну як на державу з дуже високим ступенем корумпованості вказують у своїх дослідженнях Всесвітній банк і Міжнародний валютний фонд, які визначають корупцію, як головний бар'єр до модернізації країни і формуванні інвестиційної привабливості. *Отже актуальність теми очевидна.*

Виходячи з усього вищевказаного, *проблемна ситуація* полягає в тому, що найбільш суперечливою характеристикою явища корупції стало те, що воно почало сприйматись на повсякденному рівні як суспільна норма, хоча на рівні вербальних висловлень більшість населення декларативно підтримує думку про небезпечність цього явища. На національному рівні корупція наявна на стику між державою і різними спроможними недержавними верствами: з одного боку, корумпований державний чиновник, з іншого – хабародавець, постачальник хабара. Посадовцями можуть бути люди з оточення президента і вищого політичного керівництва (політична корупція), вниз за ієрархією – державні чиновники обласних, районних органів влади (бюрократична корупція) до службовців місцевого самоврядування.

Ступінь розробленості проблеми. Корупція має глибокі історичні корені, оскільки вона виникає в процесі становлення соціального інституту державності та розвивається разом з професійним управлінським апаратом, будучи найнебезпечнішою формою нелегальних відносин у суспільстві. Її негативний вплив на морально-етичний стан суспільства відмічали ще Платон, Аристотель, Фукідід, Макіавеллі.

Лише у ХХ ст. корупцію починають досліджувати як соціально детерміновану сферу відносин. Вона стає предметом дослідження економістів, правників та соціологів. Такі вчені, як В. Бабкін, М. Мокляк, О. Мироненко, Ю. Римаренко, Ф. Рудич, Ю. Саєнко, В. Сіренко, Ж. Тощенко, Ю. Филипов та інші, досліджували сутність і механізм взаємодії громадянського суспільства й правової держави, питання вдосконалення влади та її управлінських структур з метою гарантування й забезпечення природних прав і свобод людини.

Заслужують на увагу дослідження проблем генези й особливостей корупції (В. Журавський, М. Михальченко, И. Клямкин, Л. Тимофеев, В. Добреньков, А. Кравченко, Ю. Привалов), в яких ці питання вивчаються у зв'язку з процесами масштабної модернізації політичних, правових і економічних інститутів у країнах перехідного типу.

Безпосередньому аналізу корупції як соціально-політичного та правового явища присвятили праці такі відомі вітчизняні й зарубіжні фахівці як К. Абдиев, Г. Аврех, М. Бартошин, А. Бутенко, А. Гуров, М. Мельник, К. Сурков, Ю. Тихомиров, Л. Рознер, G. Albin, J. Martin, R. Rogers, J. Senturiya, G. Myrdal, S. Rose-Ackerman та інші.

Вагомий внесок в соціологічну інтерпретацію корупції зробили такі науковці, як S. Alatas, D. Jones, J. Hellman, А. Бистрова, Е. Ожиганов, В.І. Ваніотто, В. Радаєв, М. Сильвестрос, Волянська О.В. Г. Сатаров та інші.

Метою роботи є вивчення корупції як соціального феномену.

Виходячи з мети дослідження можливо сформулювати такі **завдання**:

- Дослідити корупцію як суспільно-економічне явище.
- Охарактеризувати економічні особливості корупції.
- Зазначити культуру довіри як системний елементу протидії корупції.
- Визначити методологічні підходи до дослідження корупції.
- Репрезентувати результати вторинного аналізу даних дослідження «Відношення населення до корупції в органах влади за результатами опитування у м. Одеса».

Об'єкт дослідження – населення м. Одеси.

Предмет дослідження – феномен корупції.

Основні поняття:

Корупція – соціальне явище, яке охоплює всю сукупність діянь, пов'язаних з неправомірним використанням особами наданої їм влади та посадових повноважень з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших правопорушень, що створюють умови для вчинення корупційних діянь або їх приховування.

Правопорушення – ситуація, коли очікувана вигода перевищує вигоду, яку актор порушення міг би одержати, використовуючи свій час і власні ресурси в іншому роді діяльності.

Хабарництво – винагорода за відхилення від службових обов'язків.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

Корупція в суспільно-соціальному значенні є певною девіантною поведінкою публічних посадових осіб, що проявляється в нелегітимному використанні повноважень, можливостей, а також інших суспільних ресурсів, доступ до яких вони мають завдяки своєму статусу і фактичному становищу, для отримання особистої, групової, або корпоративної вигоди, всупереч інтересам суспільства. Всі дослідники визначають корупцію як соціальне явище, яке робить владу деструктивною. У соціології поширене дослідження корупційного діяння як форми девіантної поведінки. Значущість соціологічного підходу до аналізу корупції полягає в тому, що корупція дистанціюється від управлінського апарату і визначається як породження соціальної аморальності, яка прогресує і є результатом необачного соціального потурання.

40% одеситів говорять про те, що хоч і рідко, але тим не менше стикаються з проявами корупції.

Рівень корупції в міських органах влади на думку респондентів, виглядає наступним чином: 41% стверджують, що хабарі беруть тільки деякі співробітники міських органів влади. На думку чверті, опитаних хабарі беруть або «половина співробітників міських органів» – 26%, або «більшість співробітників міських органів» – 24%. Кожен десятий одесит упевнений, що рівень корупції в державних органах максимальний, 10% заявили нашим інтерв'юерам про те, всі співробітники держорганів беруть хабарі.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що у населення склався образ «корумпованих чиновників» незалежно від того, чи стикалися вони особисто з проявами корупції чи ні.

На думку більшості населення міста вина, в існуванні корупції, лежить на обох суб'єктах корупції: на тих, хто «дає» і на тих, хто «бере», саме так відповіли на запитання 71% респондентів

ВИСНОВКИ

Корупція в Україні давно сприймається як органічна частина нашого життя. Було б неправильним вважати, що корупція – явище останніх років чи навіть десятиліть.

Корупція розглядається як складне соціальне явище, що негативно впливає на всі аспекти політичного і соціально-економічного розвитку суспільства і держави, загрожує демократії та правам людини, реалізації принципу верховенства права, підриває соціальну справедливість, легітимність публічних інститутів, добробут, завдає шкоди суспільству, соціальному прогресу та національній безпеці.

Корупція стала універсальною проблемою, яка впливає на всі сфери суспільного життя, а найбільше вражає сферу взаємовідносин громадян з органами державної влади та місцевого самоврядування, з якими найчастіше стикаються громадяни при реалізації своїх конституційних прав. Така ситуація підриває найчастіше ідеологію суспільства, так як громадяни починають сприймати корупцію як «спрощену форму» отримання громадянами адміністративних послуг. За останні роки корупція в Україні набула значного поширення, стала небезпекою як для держави, так і для громадян. Населення держави стає заручником корупції.

Безперечним є те, що на рівні громадян країни корупція є обмежувальним фактором у забезпеченні їх гарантованими Конституцією України правами і свободами людини та громадянина. Як наслідок, порушуються принципи рівності всіх перед законом та соціальної справедливості. Вона є тим чинником, який заміняє закон та встановлює свої правила в суспільстві. За таких умов громадяни втрачають віру в силу закону, державу та органи влади, які виступають від її імені та мають забезпечувати законні права громадян. Це призводить до деформації у свідомості громадян моральних та духовних цінностей.

Корупція стала частиною сучасного державного і суспільного механізму, пронизавши всі його структури та рівні. Вона уніфікує методи і форми відносин державних органів влади з представниками легального бізнесу та організованої злочинності й інтегрує їх у єдину систему тіньових (кримінальних) відносин.

Корупція – це явище, яке постійно розвивається і змінюється разом із суспільством. Цей розвиток зумовлений розвитком суспільства і процесами, які відбуваються в ньому всередині. Водночас її сутність є сталою, змінюються лише види корупційних діянь та форми їх вияву. Зміни у структурі корупції та формі корупційних проявів детермінують відповідні зміни у суспільстві.

Отже, можемо зробити висновок, що корупція як соціально-економічне явище:

- соціально обумовлена (тобто є продуктом соціального життя);
- має свою соціальну вартість (тобто «ціну», яку платить суспільство за існування корупції);
- суттєво впливає на найважливіші соціальні процеси – економічні, політичні, правові та ін.;
- має історичні витоки і глобальний характер;
- є соціальним, економічним, політичним, правовим, психологічним і моральним явищем;
- має властивість постійно видозмінюватися відповідно до соціальних реалій.

Корупцію потрібно трактувати як порушення бізнес-циклу, виробничого циклу, коли має місце насильне влиття в бізнес урядовця. На рівні фірми це призводить до неминучого прийняття стратегічно необдуманих рішень, не завжди вигідних для підприємства і, відповідно, до зростання корупції. На мезо- і макрорівнях повсюди активність чиновників означає постійний перерозподіл основних видів ресурсів від лідерів до аутсайдерів і навпаки, тобто по замкненому колу, а на кожному етапі збільшуються обсяги корупції.

Корупція – це своєрідне дзеркало суспільства, його моральної і правової чистоти, економічного, політичного та соціального стану. Вона

характеризує основні соціальні процеси, які відбуваються у державі та суспільстві, у ній відображено найбільш актуальні для держави та суспільства проблеми. Вона є одним із головних чинників поділу суспільства на дві соціальні підсистеми, які співіснують паралельно: одна з них зорієнтована на правові та моральні норми, інша – на використання протиправних засобів.

Корупція в суспільно-соціальному значенні є певною девіантною поведінкою публічних посадових осіб, що проявляється в нелегітимному використанні повноважень, можливостей, а також інших суспільних ресурсів, доступ до яких вони мають завдяки своєму статусу і фактичному становищу, для отримання особистої, групової, або корпоративної вигоди, всупереч інтересам суспільства. Зазвичай дослідники визначають корупцію як соціальне явище, яке робить владу деструктивною. У соціології поширене дослідження корупційного діяння як форми девіантної поведінки. Значущість соціологічного підходу до аналізу корупції полягає в тому, що корупція дистанціюється від управлінського апарату і визначається як породження соціальної аморальності, яка прогресує і є результатом необачного соціального потурання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Abueva J.V. The Contribution of Nepotism, Spoils and Graft to Political Development // East-West Center Review. 1966. № 3.
2. Anand Swamy, Steve Knack, young Lee, Omar Azfar. Gender and corruption // IRIS Center. University of Maryland? – 1999.
3. Bayley D.H. The Effects of Corruption in a Developing Nation // Western Political Quarterly. 1966. Vol. 19. № 4.
4. Becker G.S. Crime and Punishment: An Economic Approach // Essays in the Economics of Crime and Punishment / Ed. by G.S. Becker, W.L. Landes. – N/Y., 1974.
5. Binyam Reja, Antti Talvitie. The industrial Organization of Corruption: What is difference in corruption between Asia and Africa // <http://www.worldbank.org/>.
6. Chand S., Mocne K. Controlling fiscal corruption // IMF, Working Paper, WP/97/100 (August 1997);
7. Chazap J., Harm C. Institutionalized corruption and the kleptocratic state // IMF, Working Paper, Wp/99/91 (July 1999).
8. Eskeland G. S., Thiele H. Corruption under moral hazard // World Bank, Policy Research Department Working Paper Series 2204, 1999.
9. Factors of crime committing [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Article/bustr_fenkorr.php
10. Frank B. How tempting is corruption? More bad news about the economists // Internet center for corruption research.
11. Friedrich Carl J. Corruption Concepts in Historical Perspective / Political corruption. A handbook. Edited by A.J. Heidenmeier, V.T. LeVine. New Brunswick, N.J., Oxford., 1989.
12. ftp://91.142.175.4/nazk_files/doslidzhennya/34.pdf
13. <http://ti-ukraine.org/research/index-korupsiyi-cpi-2016/>

14. http://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016
15. https://dt.ua/UKRAINE/bilshist-ukrayinciv-znayut-pro-visokiy-riven-korupciyi-v-krayini-zi-zmi-213385_.html
16. Leff N.H. Economic Development through Bureaucratic Corruption // American Behavioral Scientist. – 1964. – Vol. 8. – № 3.
17. Leyes C. What is the Problem About Corruption? // Journal of Modern African Studies. – 1965. – Vol. 3. – № 26.
18. Mauro P. Why Worry about Corruption? Washington D.C. 1997.
19. Nye J. Corruption and Political Development: a cost benefit analysis // American Political Science. – 1967. – № 2 (61). – P.417.
20. Rijckegseghem C., Weder B. Corruption and the rate of temptation: do low wages in the civil service cause corruption? // IMF, Working Paper, WP/97/73;
21. Rose-Ackerman S. Corruption: A Study in Political Economy. – N. Y.: Academic Press, 1978. – P.96.
22. Susan Rose-Ackerman, Corruption and Government. Oxford University Press, 2000. – Pp. 113–155, 158–174. <http://www.anti-corr.ru/texts.htm>
23. Tanzi V. Corruption around the World. Causes, Consequences, Scope, and Cures // IMF, Staff papers, Vol. 45, N. 4 (December 1998), p. 559–594.
24. Transparency International Corruption Perceptions Index 2007 Table.
25. Абдієв К.М. Поняття корупції та система кримінально- правових способів боротьби з нею: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / К.М. Абдієв. – М., 1995. – 220 с.
26. Американська конвенція проти корупції, прийнята на третій пленарній сесії 29 березня 1996 року // Антикорупційні розслідування та стратегія попередження корупції: матеріали міжнародного семінару (Київ, 15–16 травня 2002 року). – К. – С. 71–75.
27. Андерш Ф. Словник юридичних термінів / Ф. Андерш, В. Винник, А. Красницька та ін. – К.: Юрінком Інтер, 1994. – 320 с.

28. Андреева И.А. Социальная адаптация и порядок: коррупция как механизм интеракций в теории социального обмена / И.А. Андреева, А.М. Анохин // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. – 2007. – № 4. – С. 189–198.
29. Багрий-Шахматов Л.В. Уголовно-правовые и криминологические проблемы коррупции, теневой экономики и борьбы с ними / Л.В. Багрий-Шахматов. – Одесса: Ластар, 2001. – 530 с.
30. Баранов В.М. Теневое право / В.М. Баранов. – Н. Новгород, 2002. – С. 16.
31. Безкарність та недієве правосуддя тримають Україну на корупційному дні, ti-ukraine (25 January 2017) // [Режим доступу]: <http://www.spravedlyvist.com.ua/news/5491>
32. Большая советская энциклопедия: в 50 т. – М.: Энциклопедия. – Т. 12. – 563 с.
33. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.: ВТФ Перун, 2003. – 1440 с.
34. Вешняков А.А. Свободные и демократические выборы как преграда политической коррупции / А.А. Вешняков // Организованная преступность, терроризм и коррупция: Криминологический ежеквартальный альманах. Вып. 1. – М.: Юристъ, 2003. – С. 73.
35. Волженкин Б.В. Коррупция / Б.В. Волженкин. – СПб.: С.-Петерб. юрид. ин-т Генер. Прокуратуры Рос. Федерации, 1998. – 350 с.
36. Волобуев А.Н. Совершенствование уголовного законодательства в борьбе с организованной преступностью. Криминологические проблемы совершенствования законодательства о борьбе с преступностью / А.Н. Волобуев. – Баку: Каспий, 2002. – 240 с.
37. Гевелинг Л.В. Клептократия. Социально-политическое измерение коррупции и негативной экономики. Борьба африканского государства с деструктивными формами организации власти / Л.В. Гевелинг. – М., 2001. – С. 10.

38. Гишинский Я.И. Социологическое исследование преступности и иных антиобщественных проявлений (вопросы теории и методики): автореф. дис. на соискание учён. степени д-ра юрид наук / Я.И. Гишинский. – М., 1985.
39. Голосніченко І.П. Подолання корупції як нівелювання прав і свобод людини і громадянина / І.П. Голосніченко // Між-народне право і національне законодавство: зб. наук. пр. профес.-виклад. складу кафедр правових дисциплін / редкол.: В.Л. Чубарєв (голова) та ін. – К.: Правові джерела, 2001. – Вип. 1. – С. 39–48.
40. Гуров А.И. Профессиональная преступность: прошлое и современность / А.И. Гуров. – М.: Юриздат, 1990. – 360 с.
41. Делла Порта Д. Действующие лица в коррупции: политические бизнесмены в Италии / Д. Порта Делла // Международный журнал социальных наук. – 1997. – № 16. – С. 55.
42. Доверие и недоверие в условиях развития гражданского общества / отв. ред. А. Б. Купрейченко, И. В. Мерсияновой. М.: Издательский дом НИУ ВШЭ, 2013. С. 238-261.
43. Долженков О.Ф. Інфраструктура організованої економічної злочинності / О.Ф. Долженков. – Одеса: НДРВВ ОЮІ – НУВС, 2002. – 254 с.
44. Дудоров О. Корупція. Варіації на тему хабарництва / О. Дудоров // Віче. – 2002. – № 8.– С. 6–9.
45. Евтушевський В.К. Правове регулювання приватного підприємництва / В.К. Евтушевський // Право України. – 2001. – № 5. – С. 36–39.
46. Камлик М.І. Корупція в Україні / М.І. Камлик, Е.В. Невмережицький. – К.: Знання, 2003. – 186 с.
47. Клямкин И. Теневой образ жизни. Социологический автопортрет постсоветского общества / И. Клямкин, Л. Тимофеев. – М.: Q&B, 2000. – 248 с.
48. Кодекс про адміністративні правопорушення Української РСР. – К.: Політвидав, 1989. – 140 с.

49. Кожушко О.М. Приватизація і її реалії // *Голос України*. – 1997. – № 186. – С. 2–3.
50. Корж І. Політична корупція та правова безпека України / І. Корж // *Право України*. – 2009. – № 6. – С. 55–60.
51. Корупційні ризики в кримінальному процесі та судовій системі / [М.В. Буроменський, О.В. Сердюк, І.М. Осика та ін.]; Інститут прикладних гуманітарних досліджень, МАКонсалтинг. – К.: Москаленко О.М. ФОП, 2009. – С. 9.
52. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / керівник авт. кол. доц. І.О. Ревак. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 220 с.
53. Криминологія: учебник для вузов / под ред. д. ю. н., проф. А.И. Долговой. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 2002. – 848 с.
54. Кримінальний кодекс України: Закон України від квітня 2001 року № 2341-III. Кримінальний кодекс Української РСР. – К.: Політвидав, 1990. – 270 с.
55. Кузнецова Н.Ф. Корупція у системі кримінальних злочинів / Н.Ф. Кузнецова // *Вестник Московского университета*. – 2000. – № 1. – С. 126–138.
56. Купрейченко А.Б. Психология доверия и недоверия // <https://litportal.ru/avtory/a-b-kupreychenko/read/page/7/kniga-psihologiya-doveriya-i-nedoveriya-190477.html>
57. Левин М. Явление коррупции в России. Победить это зло сложно, но бороться с ним можно / М. Левин, Г. Сатаров // *Независимая газета*. – 1997. – 2 октября.
58. Левин М.И. Математические модели коррупции / М.И. Левин, М.Л. Цирик // *Экономика и математические методы*. – 1998. – Т. 34. – Вып. 3. – С. 40–62.
59. Луман Н. Теория общества: сб. / пер. с нем., англ.; вступ. статья, сост. и общая ред. А. Ф. Филиппова. М.: КАНОН-пресс-Ц, Кучково поле, 1999
60. Луман Н. Теория общества: сб. / пер. с нем., англ.; вступ. статья, сост. и общая ред. А. Ф. Филиппова. М.: КАНОН-пресс-Ц, Кучково поле, 1999.

61. Лунеев В.В. Политическая коррупция (Вступительное слово) / В.В. Лунеев // Организованная преступность, терроризм и коррупция: Криминологический ежеквартальный альманах. Вып. 1. – М.: Юристъ, 2003. – С. 71.
62. Мазур І. Корупція як інститут тіньової економіки / І. Мазур // Економіка і право. – 2005. – № 8. – С. 34–38.
63. Мельник М.І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) / М.І. Мельник. – К.: Юридична думка, 2004. – 400 с.
64. Мельник М.І. Корупція: проблема визначення сутності і поняття / М.І. Мельник // Вісник Академії правових наук України. – Харків, 1998. – № 2 – С. 12–16.
65. Мельник М.І. Корупція: сутність, поняття, ознаки, заходи протидії: монографія / М.І. Мельник. – К.: Атіка, 2001. – 304 с.
66. Мельник М.І. Хабарництво / М.І. Мельник. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 265 с.
67. Мельник М.І. Хабарництво: загальна характеристика, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства / М.І. Мельник. – К.: Парламентське вид-во, 2000. – 256 с.
68. Минина В. Н. Проблема недоверия в системе государственного управления современным обществом // Социология политики и управления: сб. статей / под ред. Л. Т. Волчковой. СПб.: Книжный дом, 2002. С. 87–97.
69. Невмережицький Е.В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: монографія / Е.В. Невмережицький. – К.: КНТ, 2008. – 368 с.
70. Олсон М. Возвышение и упадок народов: экономический рост, стагфляция, социальный склероз / М. Олсон. – Новосибирск: ЭКОР, 1998. – С. 401
71. Основы борьбы с коррупцией (системы общественной этики поведения) / науч. ред. С.В. Максимов и др. – М.: Спарк, 2000. – С. 22.

72. Панкратова В.В. Коррупция в контексте отношений собственности / В.В. Панкратова // Вестник Московского университета. – 2000. – № 1. – С. 7–17.
73. Панченко П.М. Да не дрогнет рука. Практические советы тем, кто дает и берет «взятки». Книга для людей деловой элиты и просто думающих / П.М. Панченко. – Нижний Новгород, 2001. – 230 с.
74. Першин Н.И. Коррупция – теория и жизнь / Н.И. Першин, И.Г. Селезнева // Известия Волгоградского государственного технического университета. – 2008. – Т. 7. – № 5. – С. 50–55.
75. Попов В.И. Проявление коррупции в современных условиях / В.И. Попов // Коррупция в России: состояние и проблемы: материалы конф. – М.: Инст. МВД России, 1996. – С. 55–57.
76. Практичні заходи боротьби з корупцією, підготовлені Економічною та Соціальною Радами Секретаріату ООН: матеріали восьмого Конгресу ООН з попередження злочинності та поведіння із правопорушниками. – Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990. – ООН, Нью-Йорк, 1991.
77. Притцль Р.Ф. Коррупция, рентоориентированное поведение и организованная преступность в России / Р.Ф. Притцль // Политэконом. – 1997. – №1. – С. 64.
78. Прісняков В.Ф. Детінізація економіки / В.Ф. Прісняков // Фінанси України. – 2005. – № 3. – С. 72–81.
79. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 7 квітня 2011 року № 3206-VI.
80. Пундей Сар. Дж. Боротьба з корупцією. Критичний огляд з аналізом міжнародного досвіду / Сар. Дж Пундей // Проблеми економічного зростання: питання доброчесності: матеріали українсько-американського семінару. – Львів, 1997. – С. 84–87.
81. Роуз-Аккерман С. Коррупция и государство. Причины, следствия, реформы / С. Роуз-Аккерман. – М., 2003.
82. Руссо Ж.Ж. Трактаты / Ж.Ж. Руссо. – М., 1969. – С. 6.

83. Рябченко О.П. Правове регулювання відповідальності за корупційні правопорушення / О.П. Рябченко // Науковий вісник Харківського університету внутрішніх справ. – 2000. – № 2. – С. 28–31.
84. Сатаров Г.А. Некоторые задачи и проблемы социологии коррупции / Г.А. Сатаров // Социология коррупции: материалы научно-практической конференции. – М., 2003. – С. 32–33.
85. Системы общегосударственной этики поведения: пособие Транспаренси Интернешнл / под ред. Джереми Поупа. – М., 1999.
86. Словарь русского языка: в 4 т. – М.: Наука, 1983. – Т. 2. – 640 с.
87. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А.М. Прохоров. – 4-е изд. – М.: Сов. Энциклопедия, 1988. – 1600 с.
88. Стеценко С.Г. Корупція в органах внутрішніх справ: проблеми протидії: монографія / С.Г. Стеценко, О.В. Ткаченко. – К.: Алерта, КНТ, Центр учебної літератури, 2008. – 168 с.
89. Сурков К.В. О понятии коррупции и возможностях правового воздействия на нее. Методологические проблемы воспитательной и кадровой работы с органами внутренних дел и внутренних войск / К.В. Сурков. – СПб.: Юриздат, 1991. – 230 с.
90. Темнов Е.І. Корупція. Походження сучасного поняття / Е.І. Темнов // Актуальні проблеми теорії і практики боротьби з організованою злочинністю. – К., 2004. – С. 36–46.
91. Терещук О.В. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / О.В. Терещук. – Одеса, 2001. – 15 с.
92. Тимофеев Л.М. Институциональная коррупция: очерки теории / Л.М. Тимофеев. – М., 2000. – С. 54.
93. Тимофеев Л.М. Россия и коррупция: кто кого? / Л.М. Тимофеев. – М., 1999. – С. 19.

94. Тихомиров М.Ю. Краткий юридический словарь / М.Ю. Тихомиров, Л.В. Тихомирова. – М.: Тихомиров М.Ю., 2010. – 828 с.
95. Тихомиров М.Ю. Юридическая энциклопедия / М.Ю. Тихомиров // БРЭ. – М., 1995. – Т. 4. – С. 164.
96. Туроу Л. Будущее капитализма / Л. Туроу. – Новосибирск, 1999. – С. 272.
97. Фукуяма Ф. Доверие. М.: Изд-во «Хранитель», 2006; Штомпка П. Социология. Анализ современного общества. М.: Логос, 2005;
98. Футей К.М. Потрібен кодекс честі для українських чиновників / К.М. Футей // Урядовий кур'єр. – 1992. – № 138. – С. 4–5.
99. Хоманс Дж. Социальное поведение как обмен // Современная зарубежная социальная психология: тексты // под ред. Г. М. Андреевой, Н. Н. Богомоловой, Л. А. Петровской. М.: Изд-во Московского университета, 1984. С. 82–91.
100. Шихата И. Взятка как рента за монопольное положение чиновников / И. Шихата // Чистые руки. – 1999. – № 1. – С. 32–36.
101. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества. М.: Логос, 2005. С. 342.
102. Щур Б.В. Тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами: монографія / Б.В. Щур; за ред. проф. В.Ю. Шепітько. – Х.: Гриф, 2005. – 176 с.
103. Юридичний словник. – К.: Ред. Енциклопедії, 1984. – 850 с.
104. Яблоков Н.П. Криміналістика: учебник для вузов и юрид. факультетов / Н.П. Яблоков. – М.: ЛексЭст, 2003. – 376 с.